

Ivan Alduk

Arheološka slika solinskih Blaca

Ivan Alduk
HR, 21210 Solin
A. Starčevića 146

U radu se po prvi put ukratko donosi arheološka slika malenoga zakozjačkog sela Blaca. Unatoč maloj površini Blaca su iz više razloga naseljena još od prapovijesti. Iznosi se teorija o granicama blatačke prapovijesne zajednice, ali i o načinu življenja i privređivanja tijekom prapovijesti i antike. Rad je ujedno i poziv na očuvanje ove još uvijek jedinstvene solinske oaze na Kozjaku.

Ključne riječi: Blaca, prapovijest, antika, stočarstvo

UDK: 903/904(497.5 Solin)

Prethodno priopćenje
Primljeno: 5. srpnja 2011.

Iako se u dostupnim izvorima Blaca spominju prilično kasno¹ (krajem 17. i u prvoj polovini 18. stoljeća)², ova malena solinska oaza iza Kozjaka naseljena je od ranih razdoblja ljudske povijesti. Povoljan geografski položaj, pogodna klima, zaklonjenost u odnosu na glave komunikacije te dosta izvora, lokava i bunara s pitkom vodom, čimbenici su na koje se računalo prilikom svakoga naseljavanja ove doline. Dugačka je oko 3,5 kilometra i široka oko 300-400 metra, stisnuta između Strane, blage sjeverne padine Kozjaka, na jugu te Osoja i Grede na sjeveru. Relativno lagan pristup iz Solina preko Rupotine i prijevoja Privije čvrsto je vezao Blaca upravo za Solin. Tako od druge polovine 17. stoljeća (vjerojatno nakon uspostave tzv. Nanijeve linije, odnosno tursko-mletačke granice iz godine 1671.) brojne solinske obitelji na Blacama imaju svoje posjede. Spomenuti geografski i klimatološki čimbenici uvjetovali su da je stočarstvo postalo osnovni i najčešći oblik privrede na Blacama. Vjerujemo da je tako bilo tijekom čitave povijesti.

Iako u početku povremeno naseljena, Blaca su se s vremenom ubrzo i trajno naselila. Godine 1888. sagrađena je i crkva Gospe od Zdravlja, a puni život Blaca dosežu u razdoblju između dva svjetska rata kada će započeti s radom i škola. Šezdesetih godina prošloga stoljeća naselje je napušteno i danas se na Blacama boravi samo po-

vremeno (uz nekoliko upornih iznimaka).³ Ovaj rad mali je prilog poznavanju donedavno zaboravljenoga dijela Solina, ali i poziv na njegovo očuvanje za budućnost.⁴

Prapovijest

Najranije tragove čovjekova boravka na Blacama i danas jasno vidimo na južnim padinama Osoja. Radi se o dvije gradine i velikoj skupini kamenih tumula, tzv. gomila. Gradine su utvrđena prapovijesna naselja, mjesta koja su u trenucima opasnosti lokalnom stanovništvu služila kao skloništa ili samo strateške točke odakle se čuvao i nadzirao prostor. Veća, i u literaturi poznata, blatačka gradina je na uzvisini Gradina (kota 490). Smještena je sjeverno od najzapadnijega dijela polja.⁵ Radi se vjerojatno o naseobinskoj gradini iako bi se dijelovi prapovijesnoga naselja mogli nalaziti i na mjestima današnjih zaseoka.

Izdužen i uski gradinski plato sačuvan je na vrhu uzvisine, a sa sjeverne i zapadne strane (odakle je pristup lakši) branio ga je bedem, danas kameni nasip sačuvan u ukupnoj dužini od oko 150 i širini od 7 do 10 metara. Postoji mogućnost da je sličan postojao i s ostalih strana, ali je nestao u kasnijim suhozidnim pregradnjama toga prostora. Manje naselje se zasigurno nalazilo na nešto strmijoj, ali terasastoj, južnoj padini gradine.

1 Ovaj je rad nastao na temelju višekratnih obilazaka Blaca, posebno posljednjega rekognosciranja u travnju 2011. s kolegom Marijanom Lozom na čemu mu ovom prilikom i zahvaljujem.

2 L. Katić 1993, str. 444, 447-448.

3 M. Matijević - M. Domazet 2006, str. 27-29.

4 Ovaj je rad ograničen na područje Blaca dok će se lokaliteti vezani za njih, kao što su Privija ili kozjački vrh Sv. Jure, obraditi u nekoj drugoj prilici. Ovdje će biti spomenuti samo usputno radi lakšega razumijevanja osnovne teme.

5 Gradine 2007, str. 28.

*Slika 1
Pogled na Blaca s istoka*

*Slika 2
Gradina Šiškova glavica*

Slika 3
Gradina na Blacama - južna strana

Znatno manja i do sada nepoznata gradina smjestila se na uzvisini Šiškova glavica, sjeverozapadno od zaseoka Bobani uz stazu koja s Blaca vodi prema Konjskom. Na vrhu uzvisine, s njezine južne strane, nalazi se manji plato. Bedemi gradine su jako loše sačuvani, a vjerojatno nikada i nisu bili bolje građeni već su kao zapreka eventualnim napadačima samo zatvarani prostori između kamenih litica od čega je danas sačuvano vrlo malo, ponajviše na istočnoj i južnoj strani. Sa sjeverne i zapadne strane gradine, koje su strmije, nema ni toga. S južne strane na padini sačuvan je nasip dug dvadesetak metara, ali vrlo nizak. Položaj je prepoznat kao gradinski lokalitet ponajprije po nalazima grublje i amorfne keramike na padinama i na platou na vrhu. Međutim, razlozi smještanja gradine upravo na ovoj uzvisini su potpuno jasni. Radi se o manjoj gradini (koja nije služila kao naselje) odakle se čuvao pristup Blacama sa sjeveroistočne strane, nadzirala se komunikacija prema sjeveru, a vjerojatno i čuvao bunar Zvrčaj (uz Kašinac i Žižinac jedan od tri najvažnija bunara na Blacama), smješten u polju odmah preko puta spomenute gradine.⁶ Ništa manje važna nije ni činjenica da se sa

Šiškove glavice, ali i s Gradine, izravno komunicira s većim brojem okolnih gradina: Koštak, Medovac i Greda oko Konjskoga, pretpostavljenom gradinom na kozjačkom Sv. Juri te gradinom Osmakovac kod Vučevice. Naravno, postoji i izravna komunikacija između ove dvije blatačke gradine.

Sporadični nalazi amorfne keramike s obje gradine pomažu nam da, za sada samo okvirno i dosta široko, ove lokalitete datiramo u razdoblje kasnoga brončanog i željeznog doba.

Druga skupina lokaliteta smještena je po padinama i uzvisinama između ove dvije gradine, odnosno sjeverno i zapadno od zaseoka Žižići i Čerine. Radi se o većoj skupini kamenih tumula odnosno gomila. Sačuvano ih je petnaest. Gomile su kružnoga oblika, različitih dimenzija i sačuvanosti. Najveća i najbolje sačuvana (promjera oko 17 metara i sačuvane visine oko 3 metra) nalazi se na vrhu brda Umac (kota 483). Najmanje su promjera oko 5 metara i visine oko 1 metar. Pojedine, kao npr. tri najudaljenije od zaseoka Čerine prema sjeveru odnosno sjeverozapadu ili jedna osamljena zapadno od istoga zaseoka (ujedno i

⁶ Radi se zapravo o bunarima sa živom vodom, praktički kaptiranim izvorima.

Slika 4
Jedna od gomila s pastirskim zaklonom

Slika 5
Gomila na Umcu

posljednja u nizu), na samom vrhu imaju sačuvane kasnije suhozidne pastirske zaklone od vjetra. Uočena je i jedna, unutar skupine najudaljenije od Čerina, koja nije u cijelosti izrađena od kamena, već od kamena i zemlje te ju je prilično teško prepoznati u prostoru. Međutim, moguće da je takvih gomila više.

Na površini najzapadnije gomile, najbliže spomenutom zaseoku, vidljiv je središnji prapovijesni grob sastavljen od četiri obložnice. Prema rubu te gomile ima i naknadnih ukopa koji svojom strukturom vjerojatno pripadaju znatno kasnijim razdobljima - srednjem vijeku.⁷

Antika

Tragom jednoga Bulićeva teksta odnosno poznate Arheologičke karte Solina i okolice⁸ na kojoj je prikazan jedan odvojak rimske ceste koja preko Privije i Blaca vodi prema Vučevici, dali smo se u potragu i za antičkim lokalitetima na Blacima. Nažalost, u spomenutom tekstu Bulić ne govori više o toj cesti koju je na karti prikazao. Veći broj

rimskih arheoloških lokaliteta na širem području Rupotine, od kojih je samo jedan dio spomenut u literaturi, dovodi se u vezu s jednim od nekoliko pravaca koji je Salonu povezivao s Klisom.⁹

Moguće je da se jedan odvojak te ceste negdje nakon Rižinica i Crikvina odvajao prema zapadu i na najlakši mogući način se uspinjao prema Priviji. Unatoč arheološkim nalazima s terasastih padina ispod Markezine i Bobanove grede koji se mogu vezati za ovaj rimski vicinalni pravac, samu trasu nismo uspjeli pronaći na terenu.

Međutim, u jednom od starijih brojeva *Bulletina* neumorni don Frane donosi prikaz manjega žrtvenika (are) posvećenoga Dijani koji je pronađen na Blacama.¹⁰ Bliže mjesto nalaza ne navodi. Natpis glasi: *Sempron/ius Mar/cellinu/s ex voto / Diane*. Dakle, Sempronije Marcelin se zavjetovao (*votum*) podići Diani žrtvenik, što je i napravio. S obzirom na dvodijelnu imensku shemu natpis bi mogli datirati okvirno u 2. ili 3. stoljeće, kada se iz imena gubi *praenomen*.

Slika 6
Jedna od gomila kod Čerina

7 Primjeri ukopavanja u prapovijesnim gomilama zabilježeni su i u vrijeme rimske antike.

8 Bulić 1903, str. 113-129.

9 Ž. Miletić 1989-1990, str. 188-191, sl. 6; Ž. Miletić 1992-1993, str. 137.

10 Bulić 1898, str. 48. Zanimljiva je posveta upravo Dijani koju je već Bulić, kada piše o ovom natpisu, neizravno doveo u vezu s blatačkim krajolikom u kojem dominira niska šuma, a dodali bismo i voda (bunari, izvori, ponornica).

Slika 7
Položaj ville rustice

Slika 8
Ulomci tegula i suspensura

Sve navedeno upućivalo je na postojanje rimskoga zaseoka (*vicus*) ili vile. Rekognosciranjem i pronalaskom grube rimske keramike, dijelova tegula i okruglih suspenzura stupa hipokausta ovaj lokalitet je i potvrđen u središnjem dijelu sjeverne strane Blaca, neposredno uokolo većim dijelom napuštenih i porušenih kuća u zapadnom dijelu zaseoka Žižići. Vila se smjestila na prisojnoj strani padine blago uzdignute iznad polja te dodatno zaštićene manjom uzvisinom za zapadne i južne strane.

U prilog ovoj lokaciji donekle ide i činjenica da su spomenute kasnije kuće dijelom rađene od pravilno klesanih manjih blokova kamena karakterističnih za rimsku gradnju.

O samom izgledu i prostornom rasporedu rimskog zaseoka ili vile za sada nije moguće ništa više reći.

Srednji vijek

Do sada na Blacima nije identificiran niti jedan srednjovjekovni arheološki lokalitet. Naravno, to ne znači da Blaca u to vrijeme nisu bila naseljena. Srednjovjekovni ukopi u prapovijesnim gomilama, o kojima smo govorili prije, vjerojatno svjedoče o naseljenosti u to vrijeme. Još bolje potvrdu nalazimo u većem groblju sa stećcima na vrhu Sv. Jure oko istoimene crkvice. S obzirom na blizinu i dostupnost ovo se groblje najlakše može povezati sa stanovništvom na Blacama.¹¹

Ipak, tijekom rekognosciranja Blaca pronađen je lokalitet koji bi za sada vezali za razdoblje razvijenoga, a vjerojatnije kasnoga srednjeg vijeka (15./16. stoljeće). Radi se o skupini kuća (tri su vidljive) na padini brda stotinjak metara istočno od crkve Gospe od Zdravlja. Zidane su tehnikom suhozida, različitih dimenzija (cca 6-8 m x 4-5 m) te širine zida 0,8 - 1 m. S obzirom na jednostavan izgled te tehniku zidanja te analogije iz bliže i dalje okolice, ovaj tip arhitekture se okvirno može datirati u predloženo razdoblje.¹²

Radi već naglašenoga povoljnog smještaja te ostalih komparativnih prednosti (zaštićenost, dostupnost, voda) Blaca su oduvijek bila naseljena. Najraniji tragovi te naseljenosti (dvije gradine i veći broj gomila) ujedno su i najvidljiviji dio arheološke baštine ovoga polja. Tijekom kasnoga brončanog i ranog željeznog doba ovo je teritorij zajednice kakve se inače formiraju oko manjih i većih polja splitsko-kaštelansko-trogirske Zagore. Zajednica je

Slika 9
Zid jedne od kasnosrednjovjekovnih kuća

svoj teritorij donekle i označila podizanjem gradina i dijela gomila po rubu brda prema Konjskom. U oči posebno upada najveća od spomenutih gomila koja se nalazi na istaknutom vrhu Umac (kota 483). Život i preživljavanje ovakvih zajednica najviše se zasnivao na uzgoju stoke, prvenstveno sitnoga zuba što je na Blacama i danas slučaj ali u znatno manjem obimu nego u prošlosti. Ratarstvo je na Blacama moglo biti prisutno u manjem obliku s obzirom da je polje donedavno dio godine bilo poplavljeno, što je karakteristika i ostalih polja u blizini (npr. Livade u Konjskom). Stočarstvo, stalno ili transhumantno, osnovni je oblik privređivanja tijekom prapovijesti na ovim područjima. Pojedine teorije jednu granu stočarstva, mljekarstvo, direktno dovode u vezu s rastom broja stanovništva te općim napretkom i razvojem.¹³ Zanimljivo je pri

11 A. Škobalj 1970, str. 317, 328, 330. Stanje koje opisuje Škobalj dosta se razlikuje od današnjega. Ovdje se nećemo detaljnije baviti lokalitetom oko Sv. Jure jer s obzirom na svoj karakter (prisutnost stećaka) zaslužuje posebnu obradu koja je u pripremi. Uz to, nedavno su tamo završena kraća ali zanimljiva arheološka istraživanja čijoj se skoroj objavi nadamo.

12 T. Burić 2000a, str. 46-52; T. Burić 2000b, str. 62-65; V. Delonga <2005>, str. 235; I. Alduk 2009, str. 78, 80.

13 Gradine 2007, str. 14, 16.

tome napomenuti da se upravo stočarstvo te mljekarstvo u Solinu zadržalo kao vrlo važna privredna grana sve do iza Drugoga svjetskoga rata.¹⁴

Ako prihvatimo vrhove ili sjeverne padine Osoja kao granicu prapovijesne blatačke zajednice prema sjeveru, njihove pašnjake bi onda smjestili na područje južno od polja, na blage padine Strane koja je danas potpuno zarasla u makiju. Činjenica je da je takva organizacija prostora postojala i kasnije. Naime, tijekom 18. ili 19. stoljeća (a možda i ranije) preko polja su napravljeni tzv. progoni, suhozidom ograđeni široki prolazi za blago koji su vodili od pojedinih zaseoka do Strane, a koji su stoku sprječavali da u polju napravi štetu.¹⁵

Stočarstvo se kao osnova privređivanja na ovom području zadržalo i tijekom antike. U neposrednoj blizini Blaca, tijekom arheoloških istraživanja na trasi autoceste, istraživani su lokaliteti u Konjskom i Koprivnom (Latice). Na prvome je istraženo naselje koje se okvirno datira u 5./6. stoljeće, a život njegovih stanovnika organiziran je oko uzgoja stoke što je razvidno iz prostornoga rasporeda, pokretnih arheoloških nalaza vezanih za stoku (npr. škare za striženje ovaca i sl.).¹⁶ Drugi lokalitet, u Koprivnom, je vjerojatno nešto raniji, a sudeći po tamošnjim nalazima veza s uzgojem stoke (ovaca) je još zanimljivija s obzirom da je nedavno ponuđeno objašnjenje koje ovo mjesto vidi kao »regionalnu postaju« splitskoga (Dioklecijanova), a dodali bismo i salonitanskoga, gineceja.¹⁷

Naravno, tvrditi u ovom trenutku da se nešto slično događalo i na Blacama tijekom rimske antike bilo bi na granici nagađanja. Ipak, ne možemo se oteti dojmu da se u ovom polju, za koje su po riječima don Lovre Katića Turci kazali da je »za jednoga puno, za dvojicu malo«, prije sedamdesetak godina živjelo kao i u 2. ili 3. stoljeću.

Priča o Blacama ne završava ovdje gdje smo mi stali, dakle u srednjem vijeku. Tek nakon oslobođenja od Turaka, sredinom 17. stoljeća, Blaca počinju svoj puni razvitak koji završava u drugoj polovini 20. stoljeća. Trenutačno su ponovno »u modi« pa brojni Solinjani započinju s obnovom svojih napuštenih kuća, s više ili manje uspjeha.

Ovaj rad je i svojevrsan poziv njima, ali i konzervatorima, da u tom poslu budu svjesni svih vrijednosti sačuvanih u ovom zakozjačkom selu. Naime, kao konzervator nisam susreo mnogo krajolika s ovoliko arheološke i graditeljske baštine na tako maloj površini. Osim prapovijesnih, antičkih te srednjovjekovnih lokaliteta, na Blacama još uvijek imamo jedinstvenu priliku proučavati život manje seoske zajednice, nastajanje i razvoj njezine arhitekture te njezin odnos prema neposrednoj okolini u razdoblju od prapovijesti i antike, a jasnije od kasnoga srednjeg i ranog novog vijeka do sredine 20. stoljeća.¹⁸

Sve ovdje nabrojano prilog je upoznavanju bogate solinske baštine, posebno one pomalo zaboravljene. Ujedno je ovo i poziv svim sretnicima koji su od svojih djedova baštinili mir i ljepotu Blaca da ih sačuvaju za generacije koje dolaze nakon njih.

14 M. Matijević - M. Domazet 2006, str. 115, 118.

15 M. Matijević - M. Domazet 2006, str. 28.

16 M. Katić 2007, str. 621.

17 J. Belamarić <2005>, str. 28.

18 Između ostaloga, na Blacama je sačuvana i jedna mlinica (u zaseoku Čerine) sagrađena u 19. stoljeću iznad manjega ponora, s vrlo zanimljivim arhitektonskim i tehničkim rješenjima skupljanja i odvodnje vode.

Literatura

- I. Alduk 2009 Ivan Alduk, *Tvrđava Kuk iznad Kučina*, Tusculum 2, Solin 2009, 71-83.
- J. Belamarić <2005> Joško Belamarić, *Gyneceum Iovenase Dalmatia-Aspalatho*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40/ 2003-2004, Split <2005>, 5-42.
- F. Bulić 1898 Frane Bulić, *Iscrizioni inedite*, Bulletino di archaeologia e storia dalmata XXI, Split 1898, 48-52.
- Bulić 1903 Frane Bulić, *Cenni sulla strada romana da Salona alla Colonia Claudia Aequum (Čitluk presso Sinj) e sue diramazioni*, Bulletino di archaeologia e storia dalmata XXVI, Split 1903, 113-129.
- T. Burić 2000a Tonći Burić, *Arheološka topografija Drvenika i Ploče*, Starohrvatska prosvjeta III, br. 27, Split 2000, 35-54.
- T. Burić 2000b Tonći Burić, *Vinišča-rezultati rekognosciranja*, Starohrvatska prosvjeta III, br. 27, Split 2000, 55-66.
- V. Delonga <2005> Vedrana Delonga, *Regija Poljica*, Hrvatski arheološki godišnjak 1/2004, Zagreb <2005>, 234-236.
- Gradine 2007 *Gradine Kaštela i okolice. Izložba fotografija*, Kaštela 2007, (tekst kataloga Ivan Šuta).
- L. Katić 1993 Lovre Katić, *Naseljenje današnjeg Solina*, Izabrani spisi, Split 1993, 437-455.
- M. Katić 2007 Miroslav Katić, *Zaštitna arheološka istraživanja na Jadranskoj autocesti*, Zagora. Nepoznata zemlja, Zagreb 2007, 619-621.
- M. Matijević - M. Domazet 2006 Marko Matijević - Mladen Domazet, *Solinska svakodnevnica u osvit novoga doba*, Solin 2006.
- Ž. Miletić 1989-1990 Željko Miletić, *Sjeverna salonitanska nekropola*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 29, br. 16, Zadar 1989-1990, 163-194.
- Ž. Miletić 1992-1993 Željko Miletić, *Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 32, br. 19, Zadar 1992-1993, 117-150.
- A. Škopalj 1970 Ante Škopalj, *Obredne gomile*, Sveti Križ na Čiovu, 1970.

Sažetak

Ivan Alduk

Archaeological image of Blaca near Solin

Key words: Blaca, prehistory, Classic period, cattle breeding

The paper presents for the first time the archaeological image of Blaca - a small hamlet behind Mount Kozjak. In spite of its small area and often flooding, but because of its favourable geographic position, fine climate, location sheltered relative to the main communications, and numerous drinking water springs, ponds and cisterns, Blaca was inhabited from prehistoric times. Judging from its archaeological topography, that is, distribution of two hilltop forts and about ten prehistoric mounds, this field was densely inhabited in the Bronze and Iron Ages. We assume the above mentioned mounds to have been formed also to mark this small community's borders. During the Classic époque, in Blaca most probably there was a *villa rustica* (by the assumed road over Privija), at the location of the present day Žižići hamlet. The place was inhabited in the Middle Ages as well, but probably to a lesser extent. Although not treated in this paper, the graveyard with *stećak* type tombstones around the church of St. George (Sv. Jure) on the Mount Kozjak peak of the same name make the best preserved artefacts of the time. Blaca was inhabited intensely once again by the late 17th and early 18th ct., when it definitely became part of Solin. The paper is also an appeal for preservation of this unique space where one still can feel, but also seriously research, the attitudes of the man for his immediate surroundings from the prehistoric period till the mid 20th ct.